

Vývoj badání o antickém právu.

K. Svoboda.

Řecké právo a římské právo veřejné počali zkoumati teprve humanisté; zato o římském právu soukromém bylo pracováno po celý střední věk, i v dobách úplného úpadku vzdělanosti. Byloť v některých zemích právem platným, jinde k němu aspoň přihlíželi, zvláště kněží. Středověké studium římského práva má ráz výlučně praktický, dogmatický, ne historický; římské právo se studuje proto, aby se ho mohlo užívatí. O jeho vývoj v starém věku se nikdo nestará. Na svod Justinianův a Breviarium se hledí jako na dogma, jež je nutno vykládati tak, jako bibli. Tomuto praktickému účelu, výkladu, sloužily především poznámky, vpisované mezi řádky nebo po stranách textu, t. zv. glosy. Jsou pokračováním starověkých scholií, jimiž byl od dob alexandrijských gramatiků vysvětlován text básníků, řečníků a jiných spisovatelů po stránce výrazové i obsahové. Právnícké glosy středověké, jež mají svou obdobu v středověkých glosách Písma, vznikaly hned po kodifikaci Justinianově (turinská a bamberská glosa Institutí) a byly stále rozmnožovány. Větší část glos vysvětluje jednotlivá slova, nahrazuje je jinými, na př. »plerumque id est frequenter«, »potestate id est fortia« (!). Menší část glos se týká právníckého obsahu; vytýkají se hlavní myšlenky, podávají se definice, rozlišení atd. Vedle glos byly dělány výtahy (epitome) a souhrny (summa) pramenů. Sahají také již do ranního středověku (perusijská summa Kodexu). Výtahy z rozsáhlých spisů, na př. Liviových dějin, byly dělány také na sklonku starého věku.

V 11. a 12. století, za bojů německých císařů s Římem a za křížových válek, nastal v Itálii veliký pokrok ve vzdělanosti: píší se kroniky, překládají se díla lékařská, pěstuje se bohosloví a filosofie. V téže době dospívá v sousední Provinci básnictví svého vrcholu. V obou zemích kvete tehdy — od konce 11. stol. do první poloviny 13. století — také studium římského práva. Jeho cíl jest arci stále jen dogmatický, ale právě po této stránce, výkladu, bylo učiněno mnoho. Jsou skládány jako dříve glosy a sumy, ale výklad jde do hloubky. Užívá se dialektické metody (sylogismu, vymezení a rozdělení pojmu), kterou tak mistrně vládla tehdejší scholastika. Znalost starých právníckých pramenů se rozmnožila o Digesta, jichž ranní středověk neznal. Největší slávu získala škola bolognských glo-

s a t o r ů (Irnerius, Azzo, Accursio a j.). Z ní vyšly rozmanité práce. Skládány glosy, jež vykládaly text právnický, ne jazykově. Při tom bylo ukazováno na obdobná místa pramenů a řešeny zdánlivé rozpory. Výklad jednotlivých míst přecházel pozvolna v souvislý komentář (apparatus). Dále psány sumy; spisy stejného jména psali také scholastičtí filosofové a theologové. Irneriova suma Kodexu je první soustavnou učebnicí římského práva. Její řeč je důsledná a jasná. »Distinkce« obsahovaly rozlišení pojmů. »Brocardica« shrnovala obsah v krátkých větách. »Dissensiones« neb »diversitates« předváděly, po případě i řešily rozpory právníků (glosatorů) v některých otázkách. V »Quaestiones« probírány sporné případy s hlediska praxe. Vypráví se na př. jakási povídka o dvou bratřích, kteří měli syny tak podobné, že jich nikdo nemohl rozeznat. Ti přišli studovat do Bologne; jeden umřel a druhý, vrátiv se, chtěl dědictví po otci i strýci.

Mimo bolognskou universitu bylo pěstováno římské právo v Ravenně, v městech lombardských a v Provincii; tam vznikla t. zv. tubinská kniha, Petrovy Exceptiones a jiné výtahy ze svodu.

V 13. a 14. století nastává úpadek v badání o římském právu ne co do hojnosti prací, ale co do jakosti. Vykladatelé (»k o m e n t a t o ř i«), z nichž nejvíce proslul Bartolo, vyznamenaný Karlem IV., a Baldo, nesnaží se o samostatný výklad pramenů, nýbrž snášejí a srovnávají výklady svých předchůdců (glosatorů), mísí staré poměry s novými a jednají podrobně o věcech zcela zbytečných. Bartolo neustále rozčleňuje, táže se, koho máme více poslouchati, zda rodičů či vlasti, ač v Digestech (I 1, 1, 2) se tato otázka neklade, doporučuje bojovati za vlast (k Dig. I 1, 1, 4), mluví o povinnostech kapitána stráže (guardia) a pod. Baldo stále rozlišuje v duchu aristotelovské logiky scholastické causa efficiens, formalis, materialis, finalis, uvažuje, zda »polibek je podle práva přirozeného tak jako úkon pohlavní«, hledí k statutům aretinským, benátským, bolognským atd.*)

Obrození antiky na konci středního a na počátku nového věku způsobilo převrat jak v ostatních vědách, tak v badání o starém právu. Střední věk znal jen soukromé římské právo v jeho poslední fási. Nestaral se o jeho vývoj v starší době, ani o jeho souvislost s ostatním životem. Naproti tomu h u m a n i s t é, chtějící rekonstruovati celý starověký svět, hleděli poznati též starší římské právo, a to nejen soukromé, nýbrž i veřejné. Středověkým právníkům šlo jen o obsah římského práva; humanisté hleděli též k slovní formě římských spisů právnických. Vykládali je filosoficky jako jiné starověké spisy, vysvětlovali jednotlivá místa gramaticky a historicky a provozovali textovou kritiku. Někteří, arci nemnozí, obírali

*) O badání středověkém, ryze dogmatickém, vykládám jen souhrnně, poněvadž bylo několikrát a podrobně rozebráno Savignyem, Fittingem, Conratem (Cohnem) a j.

se též řeckým právem; znalost řeckých spisů a jazyka byla ještě málo rozlišena.

Největší pokrok v bádání o starém právu byl vykonán ve Francii. Naproti tomu v Itálii, vlasti humanismu, nastal spíše odklon od studií právnických; učinila místo filologickým. Italové byli přesyceni scholastickými výklady glosátorů a komentátorů a byli znechuceni jejich barbarskou latinou. Zajímali se více o antické písemnosti, filosofii a výtvarné umění, než o římské právo soukromé. Spíše měli zájem o právo veřejné, neboť toho žádal výklad starých spisovatelů. Učený Fl. Biondo pojednal o různých věcech z veřejného práva římského, o úřadech, senátu, sněmu, koloniích, provinciích, soudech, daních, státní pokladně, triumfech a j. Ze soukromého práva mluvil jen o manželství. Ale nejednou užil vymezení římských právníků, na př. Ulpianovy definice vojína (Dig. XXIX 1, 1). Ve svém díle (De Roma triumphante) snesl mnoho učenosti bez náležitého pořádku. Bojovný L. Valla útočil proti barbarské »gothské« latině soudobých právníků a chválil řeč i obsah Digest. Tvrdil, že právník má dbáti uhlazené mluvy. Vykládal také mnohé termíny z Digest (noxa, testamentum, peculium, lex, ius, plebiscitum atd.) spíše gramaticky než právnicky (Elegantiae latinae linguae 1444*). Tekstovou kritiku Digest zahájil přední filolog své doby A. Poliziano. Na podnět Lorenza Medicejského prostudoval r. 1490 florentský rukopis Digest a ukázal na mnohé chyby textu bolognských právníků (Miscellanea). Florentský politik, dějepisec a básník N. Macchiavelli pojednal o římském ústavě (Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio, asi 1516) ne jako právník nebo historik, nýbrž jako státník. Mluvil o různých státních formách, jejich výhodách a nevýhodách, o potřebě obviňování v republice, o prospěšnosti diktatury, o nevděčnosti lidu, o tom, jak odstraniti příliš silného muže, o větší důležitosti péchoty než jízdy, o nevýhodnosti pevností atd. Římské poměry srovnával se soudobými.

Na rozhraní starého a nového směru v bádání o římském právu soukromém stál A. Alciati. Po způsobu svých předchůdců podával velmi obšírné výklady vybraných částí svodu. Jeho výklad Dig. XII. 1, 1 obsahuje 75 bodů! Několik řádek textu jest obklopeno kol dokola výklady. Cituje se glosa i komentátoři. Ale humanistické školení se jeví v tom, že Alciati uvádí různá čtení rukopisů a že vysvětluje některá slova citáty z Plauta, Terentia, Quintiliana a jiných neprávniků. Veřejným právem římským i řeckým se obíral dějepisec C. Sigonio. Jednal o právech a třídách římského občanstva, o ostatních obyvatelích Itálie, o provinciích, o úřadech a soudnictví (De antiquo iure populi Romani 1560). Na státní zřízení hleděl jako dějepisec, ne jako právník. Čerpal z celé starověké literatury a někdy užil též nápisů. Stručnější spis napsal

*) Tuto i dále je uváděn vždy rok prvního vydání, pokud jej bylo možno zjistiti.

o athénské ústavě (De republica Atheniensium). Řecká zřízení zval jmény latinskými, jež byla obecně známa; fyly nazýval tribuemi, ekklesii concio a pod. Správně rozlišil v athénském soudnictví pře veřejné a soukromé.

V Němcích razil dráhu novému bádání o římském právu freiburský právník U. Zäsy, přítel Erasmův. Ve svých výkladech k vybraným částem Justinova svodu vytýkal opět a opět glossatorům a komentátorům, že římské právo spíše zatemnilo než objasnili. Chtěl poznati původní právo Justinianovo, nicméně hleděl též k své době a jejím potřebám, a vykládal při římském právu o služebnostech v Německu, o vasalech, lenních pánech a pod. Velikou zálibu měl v podrobných logických děleních. Rozeznával čtvery příčiny (v. v.) a čtverý rod; odvolával se na Agricola učebnici dialektiky. Humanistické vzdělání Zäsyovo se projevuje v tom, že cituje neprávnické spisovatele starověké, jako Sallustia, Dionysia Halikarnaského, a že vysvětluje názvy římských úředníků, na př. »praetores quasi praeitores« (k Dig. I. 14). G. Meltzerovi (Haloanderovi) náleží zásluha, že první vydal text celého svodu Justinianova (1529 n.). Pro Digesta snad užil kollace Polizianovy ve Florencii. Upustil od středověkého dělení Digest (Digestum vetus, infortiatum, novum) a obnovil rozdělení původní. Pro Instituce neuzil starých rukopisů, zato pro Kodex a Novelly. Kritických poznámek k textu nepřipojil.

Nad vlašské i německé badatele vynikli Fracouzi. Jako by chtěli nahraditi, co zmeškali v středním věku. Nové pojetí římského práva rozšířil ve Francii Alciati, jsa po jeden čas profesorem v Avignoně a v Bourges. Již před tím vykládal přední humanista francouzský G. Budé Digesta, ale spíše filologicky než právnický (Annotationes ad Pandectas 1508). Rozbíral rukopisná čtení, vysvětloval nejasná slova nebo obraty (jako »illotis manibus«, Dig. I 2, 1), opravoval dějepisné zprávy (na př. že Demaratos byl otcem Tarquinia Superba, Dig. t.), podle Varrona vykládal o římském náboženství, z Aristotela doplňoval úvodní výklad »de iustitia et iure« atd. Politický a náboženský snílek G. Postel popsal stručně athénskou ústavu podle zpráv starých dějepisců a řečníků (Tractatus de republica sive magistratibus Atheniensium). Nesprávně se domníval, že římské tribue byly napodobením athénských fyl. Monografii o římských sněmech (centuriatních, tributních a kuriatních) sepsal N. Grouchy (De comitiis Romanorum 1555). Zprávy starých spisovatelů důkladně a bystře vyložil.

Všechny své předchůdce a po dlouhou dobu i následovníky předstihli J. Cujas a H. Doneau, vrstevníci Raméeovi a Montaigneovi. Dokončili to, co začali Zäsy a Alciati. Měli důkladné školení filologické i pronikavý smysl právnický. Cujas vykládal římské prameny, snášeje vhodné doklady ze spisovatelů latinských i řeckých, právníků i neprávnicků. Opravoval porušená místa, doplňoval mezery a filologicky vysvětloval důležitá nebo nezvyklá

slova. Ale konečným cílem mu byl věcný, právnícký výklad místa. V tom nebyl nikým překonán. Nehleděl, jako se dříve dalo, na Justinianův svod jako na jednotlivý celek, nýbrž se snažil rozlišiti individualitu jednotlivých právníků, jejichž díla byla v svodu kompilována. Správně vytýkal vliv stoické filosofie na římské právo. Cujas byl analytik, Doneau systematick. Podal první soustavný výklad římského práva soukromého (*Commentarii de iure civili* 1589 n.). V úvodu vykládal o základních pojmech právních a o pramenech. Vlastní soustava je taková: A. právo nesporné: I. právo v skutku naše: 1. osobní, 2. věcné a) vlastnictví (při nabývání vlastnictví se probírá též dědictví), b) právo k cizí věci, II. právo nám náležící, t. j. obligace, B. právo sporné: I. osoby soudu, II. předměty, III. postup. Tato soustava, vycházející od Institucí (*personae, res, actiones*), se udržela s některými změnami dodnes.

Filologické i právnícké školení měli též Fr. Hotman, B. Brisson, D. a J. Godefroyové a S. Petit. Prvý vykládal právnícky i filologicky římské prameny; rozbíral též Ciceronovy řeči a jeho *Topica* po stránce právnícké. Brisson pojednal stručně, ale obsažně a s dobrou znalostí latinského písemnictví o různých věcech ze života římského, o kterých se mluví v právních pramenech, jako o výšce budov, nundinách, hrobech, úředních odznacích, kleštěncích a j. (*Selectae ex iure civili antiquitates* 1556). Mimo to sestavil slovník k právním pramenům (*De verborum, quae ad ius civile pertinent, significatione* 1557). Vysvětluje tu jména vlastní i obecná, a to nejen odborné názvy právnícké; vykládá na př. slovo »diligens«. Doklady čerpá také z neprávníků. V jiném díle (*De formulis et sollemnibus populi Romani verbis* 1583) sestavil ve věcném pořádku a vyložil rozmanitá rčení z římského práva veřejného i soukromého, z vojenství a kultu; i tu čerpal z celé literatury římské i z napsí, vydaných Sigoniem. D. Godefroy vydal souborně Justinianův svod jako »*Corpus iuris civilis*« (1583) se stručným komentářem. Toto vydání, opírající se o starší tisky, ne o rukopisy, bylo po dlouhou dobu nejrozšířenější. Jeho syn J. Godefroy vydal *Theodosia* (1665) a zkoumal starší prameny římského práva; sestavil a vyložil zlomky zákonů XII. desk, rozebral *lex Julia et Papia Poppaea* (proti caelibátu a bezdětnosti), pokusil se stanoviti postup praetorského ediktu a sestavil spisy právníků školy Sabinovy (*Fontes quatuor iuris civilis* 1638). Petit vylíčil veřejné i soukromé právo athénské ve formě zákonů, které si sám formuloval řecky i latinsky podle zpráv starých spisovatelů. Uvádí na př. jako zákon: »sbor tragedie se skládej z 15 osob!«, nebo »urozené ženy se učtež lékařství!« Rozumí se, že to zákony nebyly. Postup jest: právo náboženské, státní, obchodní, soukromé, trestní, vojenské (*Leges Atticae* 1635).

Koncem 16. století a v století 17. zaujímalo Nizozemci první místo ve vědách i v umění. V bádání o římském právu následovali Nizozemci Francouzů, ale nevyrovnali se jim. Právník a filolog H. Giffen, jenž studoval ve Francii, působil v Německu

a zemřel v Praze, snažil se vysvětliti rozdělení látky v Justinianově svodu. Poznal, že rozdělení Institucí se opírá o Gaia a že rozdělení Digest a Kódexu se řídí postupem ediktu (*Oeconomia iuris* 1606). Souvislý výklad římského práva soukromého v postupu Institucí vydal A. Vinnius (*Jurisprudentia contracta* 1663). Vedle svodu cituje někdy bibli. A. Schulting vydal některé právní prameny z doby před Justinianem s poznámkami starších badatelů (*Jurisprudentia vetus anteiustinianea*). A. Thys srovnával zákony athénské s římskými (*Collatio legum Atheniensium et Romanarum*). Z řeckých zákonů, jež čerpal z attických řečníků, měl za nejdůležitější Drakontovy, z římských zákony XII. desk. Proslulý filolog J. Meurs předvedl soukromé a trestní právo athénské (*Themis Atlica*). Počal domnělými starobylými zákony Triptolemovými, ale pak se nedrží ani pořádku časového, ani věcného. Jedná bez ladu a skladu o rodině, cizoložství, vojenských zákonech, dceři dědičce, vraždě, krádeži, nemanželských dětech, závěti a j. Pramenem mu byli zejména attičtí řečníci; některá místa opravoval. Mimo toto dílo jednal ještě o Solonově ústavě a zákonech (Solon) a o Areopagu (*Aeropagus*). Snesl veliké množství dokladů a bez kritiky jim věřil. M. Schoock pojednal, podle zpráv Polybiových a Liviových o dějinách a zřízeních achájského spolku (*Achaia vetus*). V závěru doporučoval svornost »federované Belgie«, jež se prý podobá spolku achájskému. Státní zřízení lakonské popsal podle starověkých zpráv dánský dějepisec a státník N. Krag (*De republica Lacedaemoniorum* 1593). Jednal o zemi, obyvatelstvu, ústavě, financích, soudnictví i vojenství Sparty. Lakonská zřízení zval jmény latinskými, apellu nazýval »concio«, gerusii »senatus« a pod. V III. knize sestavil do 12 desk spartské »zákony«, t. j. různá zřízení, o kterých se dočetl u starých spisovatelů. Vzorem mu byly arci zákony dvanáctideskové. Probíral tu zákony náboženské, poměry pozemkové, právo občanské, manželské, způsob života, oděv, kázeň, mravnost atd. Krag se nespokojil pouhým sebráním látky; odvážil se i samostatných soudů. Správně na př. usoudil, že Lelegové byli proto pokládáni za autochthony, ježto nebylo známo, odkud přišli.

Druhá polovina 17. století a století 18. nebyly příznivy bádání o antickém právu. Osvícenství mělo málo historického zájmu a smyslu. Více než o vyzkoumání starého práva, mu běželo o zbudování nového práva »přirozeného«, založeného ne na dějinách, nýbrž na zdravém lidském rozumu. V řeckém právu nebylo pracováno vůbec, v římském se přihlíželo k veřejným zřízením, t. zv. starožitnostem, ale chybělo pojetí právnícké. Vydavatel Liviův A. Drakenborch jednal o způsobu ustanovování, povinnostech a odznacích městských praefektů (*De praefectis urbi*). Thomasiův žák J. G. Heinecke probíral ve svém hlavním díle »*Antiquitatum Romanarum iurisprudentiam illustrantium syntagma*« (1719) jednotlivé tituly Institucí a přičiňoval výklady z římských dějin, státního zří-

zení i soukromého života. Kromě svědectví starých spisovatelů užíval též latinských nápisů ze sbírky Gruterovy. Dílo je spíše filologickohistorickým komentářem Institucí než soustavou práva nebo dějinami. A. Campiano jednal o římských úřadech (*De officio et potestate magistratum Romanorum 1725*). Začíná císařem, který je »původem všech nižších úřadů«, pak vykládá o senátorech, konsulech, praefektech a ostatních úřednících. Základem jsou mu zmínky Digest; doplňuje je zprávami dějepisců a nápisů.

Vláda přirozeného práva netrvala dlouho. Různé jeho soustavy nemohly v praktickém životě soupeřiti s římským právem, propracovaným do všech podrobností. Spolu s romantickým hnutím probouzel se opět historický smysl. Zároveň nový humanismus v Německu obrátil zase zraky všech k antice. Předzvěští něvého, historického bádání v antickém právu byly E. Gibbonovy dějiny římského císařství (*The decline and fall of the Roman empire 1776 n.*). Nad své předchůdce, kteří se spokojovali sestavním fakt, hlavně z dějin válek, vynikl Gibbon tím, že líčil vývoj a přihlížel ke všem stránkám vzdělanosti. Jednal též o římském právu, jeho pramenech a soustavě (kap. 44.). Rozenával tři období ve vývoji právní vědy v Římě: 1. do Cicerona, 2. do Alexandra Severa — vytvoření systému, 3. do Justiniana — úpadek právní vědy. Je to první pokus o periodisování vývoje římského práva: Jeho soustavu vykládal podle Institucí; některá zřízení srovnával s řeckými, egyptskými i francouzskými. Vykládaje o rodině, ukazoval na lásku zvířat k mláďatům. Za samozřejmou věc pokládal rovnost lidí. Jsou to ohlasy přirozeného práva osvícenského.

V Německu se přičinil o vítězství historického směru v bádání o římském právu G. Hugo. V »Lehrbuch der Geschichte des römischen Rechts« (1790) probral stručně právo soukromé i veřejné. Látku rozdělil ve čtyři období: 1. do zákonů XII. desk, 2. do počátku I. století před Kristem, 3. do Alexandra Severa, 4. do Justiniana. Je to celkem rozdělení Gibbonovo, jehož stať o právu Hugo přeložil (1789). V každém období pojednával o pramenech, vědeckém zpracování a právu samém. Při pramenech mluvil též o zemi, národní povaze a vzdělanosti Římanů. Odchylně od Gibbona uznával nerovnost lidí, přirozenou i právníkou. V soukromém právu jednal o osobách, věcech (sem patří též dědictví) a závazcích, ve veřejném právu o státním právu, veřejných zřízeních, právu náboženském, vojenství, soudnictví a policii. Výklad je velmi přehledný a logický. Hugo nebyl nadarmo ctitelem Kantovým. Vlastním zakladatelem a uznaným vůdcem »historické školy« římského práva byl F. C. Savigny. Byl stejně pronikavým analytikem jako důmyslným syntetikem. Jeho první větší práce »Das Recht des Besitzes« (1803) obsahuje i důkladný rozbor římských pramenů a pozdější literatury i důmyslnou konstrukci pojmů držení. Za jeho podstatný znak pokládal Savigny panství nad věcí s vůlí, nakládati s ní jako s vlastní (*animus possidendi*). V rozsáhlé

»Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter« (1815 n.) vylíčil na podkladě látky, kterou většinou sám shledal, osudy římského práva v praxi i theorii od konce starého věku až do humanismu. Pozadím je líčení středověké vzdělanosti. V téže době vyložil v řadě článků program »historické školy«. Dokazoval, že právo nevzniká libovůlí jednotlivcovou (zákonodárcovou), nýbrž je spontánním, organickým výtvorem národa tak jako řeč; proto se musí právo zkoumat historicky a je vycházeti od pramenů. Hlásí se tu zřetelně romantismus, který si tolik vážil národních výtvorů (lidových písní, pohádek a j.). Snad také působil na Savignyho Schelling, který zdůrazňoval organický vývoj jevů. V druhém rozsáhlém díle »System des heutigen römischen Rechts« (1840 n.) se uplatňovalo více dogmatické, soustavné hledisko než historické. Bylo to dáno látkou: »dnešním« právem rozuměl Savigny římské právo, přijaté v Německu a obměněné právem domácím a církevním. Jindy bývá zváno právem pandektovým nebo obecným. Dílo to nebylo ukončeno; ve vydané části se probírají právní prameny, poměry a pravidla. Doplnkem byl nedokonečný spis o závazcích (Das Obligationsrecht 1851).

Stoupenci Savignyovi jednak zpracovávali jednotlivé obory římského práva nebo podávali celou jeho soustavu, jednak vydávali právní památky. Veliký zájem byl o proces. Byl probuzen nálezem rukopisu Gaiových Institucí (r. 1816 ve Veroně), jež přinesly poučení o starém procesu. Celý civilní proces předvedli F. L. Keller (Der römische Civilproces und die Actionen 1852) a M. A. Bethmann-Hollweg (Der römische Civilprocess 1864 m.). Keller jednal o soudním zřízení, o formách (legis actiones, formulae) a postupu procesu, o extraordinaria cognitio, rozsudku a j. Bethmann-Hollweg rozdělil celý výklad na výklad o actiones, formulae a extraordinaria cognitio a po každé pak jednal o soudním zřízení a procesu. Dějiny trestního procesu vylíčil G. Geib (Geschichte des römischen Criminalprocesses 1842). V duchu Savignyově tvrdil, že právo vzniklo z mravu a zvyku, že skýtá věrný obraz podstaty národa a že se organicky vyvíjí. Rozeznával tři období procesu: 1. do vzniku stálých soudů porotních, 2. dobu těchto soudů, 3. od jejich zániku po Justiniana. Soustavu »dnešního« práva římského práva podal G. F. Puchta (Pandekten 1838). Byl spíše dogmatik než historik. Podobně jako Savigny lišil právní poměry a předpisy (zvykové právo, zákony). Dále rozeznával práva k věcem (vlastnictví), k jednáním (obligace), k osobám, a to k vlastní osobě (držení), k jiným osobám (manželství, otcovská moc) a k osobám, které přestaly býti (dědictví). Toto strojené rozdělení není pokrokem proti Doneauovu. »Pandekty« Puchtovy, pak jiných romanistů (Arndts, Vangerow, Windscheid atd.) spolu s »Institucemi« (Puchta, Czychlarz, Sohm a j.), obsahujícími úvod do studia římského práva, byly po celé 19. století a částečně i v 20. století universitní učebnicí v Německu, Rakousku, Itálii, Francii i jinde. O dějiny římského práva

se pokusil A. F. Rudorff (Römische Rechtsgeschichte 1857 n.), ale nedostihl Huga. Rozdělení spisu — vytvoření práva (zákony, usnesení lidu a senátu, edikt) a právní péče (proces občanský a trestní) — nedopouštělo soustavného výkladu o soukromém právu; na př. o právu dědickém se jedná při různých usneseních senátu.

Vydávání památek napomáhal mohutný rozvoj klasické filologie v Německu, vyvolaný hnutím novohumanistickým. J. F. L. Göschen vydal Gaia (1820), F. A. Hänel Codex Theodosianus (1842) a Lex Romana Visigothorum (1849), E. Böcking Notitia dignitatum (1839 m.), K. W. E. Heimbach Basiliky (1833 n.). Ph. E. Huschke sestavil zbytky právnických spisů od dob nejstarších do doby před Justinianem. Vydání ta se opírají o veliký počet rukopisů; bohužel nebývají rukopisy náležitě utříděny a hodnoceny.

Římským právem veřejným a právem řeckým se škola Savignyova neobírala; tak daleko její historický zájem nešel. Jen výjimkou byl zkoumán attický proces; jistě tu působil zájem o proces, vzbuzený Gaiovými Institucemi. Attičtí řečníci poskytli hojně látky. A. W. Heffter pojednal o zřízení soudů, žalobách a jednání (Die athenäische Gerichtsverfassung 1822). V athénské heliaii viděl ztelesněnou myšlenku, že právo má být vůdcem demokracie. Ale podle Montesquieua pokládal za nesprávné sloučení moci soudcovské a zákonodárné. Čerpal především z řečníků; zprávám scholastiků a slovníkářů právem mnoho nevěřil. Leckdy se spokojil výklady Petitovými nebo dokonce Barthélemyovými (Voyage du jeune Anacharsis) a nešel k samým pramenům. Veskrze na prameňech je založeno dílo E. Platnera »Der Process und die Klagen bei den Attikern« (1824). Výklad o žalobách obsahoval mnoho ze soukromého práva athénského. Někdy srovnával Platner poměry řecké s římskými a německými. V téže době jednali o athénském soudním zřízení a procesu filologové M. H. Meier a G. F. Schömann (Der attische Process 1824).

V veřejným právem římským a řeckým právem kromě procesu se obírali výhradně filologové a dějepisci; prvním chybělo zpravidla pojetí historické, pochopení vývoje zřízení, a obojím se nedostávalo právního proniknutí zřízení. Na antická zřízení, vyvíjející se a měnící, hleděli jako na mrtvé starožitnosti a nepostihovali jejich vnitřní souvislosti. Nicméně i tu byly položeny základy k dalšímu badání. Objevitel Gaiův, B. G. Niebuhr, věnoval ve svých římských dějinách (Römische Geschichte 1811 n.) mnoho místa státnímu právu. Podání o starých dobách pokládal za zcela nehistorické. Proto se snažil rekonstruovati nejstarší poměry z pozdějších. Rád užíval analogií: římské rody srovnával s řeckými a německými, římské kolonie s benátskými a pod. Patricie pokládal za občany města, plebeje měl za obyvatele venkova. Stál na jejich straně; byl ze selského rodu a obíral se studiem agrárních poměrů. Konservativnější byl J. Rubino (Untersuchungen über römische Verfassung und Geschichte 1839). Věřil celkem tradici o

římské ústavě a varoval před analogiemi. Lišil v Římě dvoji ústavu, starší patricijskou, založenou na autoritě, a mladší plebejskou, založenou na vůli lidu. Patricijská ústava byla monarchická. Král byl pramenem veškeré moci a práva. Lidu byla jen dobrovolně přiznána některá práva. Senát také neměl moci, nýbrž dával jen dobré zdání. Rubino čerpal mnoho z Ciceronova spisu *De re publica* (hejně zlomky objevil a vydal A. Mai 1822), který má tendenci protidemokratickou, ale jistě padalo na váhu též konservativní smýšlení Rubinovo. Jeho zásluhou je, že se snažil pochopiti římskou ústavu právnícky.

Program a vzor badání o řeckých zřízeních dal A. Böckh v »*Die Staatshaushaltung der Athener*« (1817). Jednal tu o finančním hospodářství athénském, o úřednících, vydáních a příjmech. Celou látku téměř sám sebral. Užil po prvé v hojné míře nápisů, zejména účtů athénských pokladníků, zkoumal hospodářské poměry starého věku a chybné zprávy starověké nahrazoval vlastními úvahami a výpočty.

Učebnice řeckých starožitností napsali K. F. Hermann (*Lehrbuch der griechischen Antiquitäten* 1831 n.) a G. F. Schömann (*Griechische Altertümer* 1855). Omezili se na Athény, Spartu a nejdůležitější spolky. O zřízení některých jiných států se zmiňovali, probírajíce druhy ústav (království, oligarchie atd.). Výklad historický spojili se systematickým. V právních starožitnostech jednal Hermann — podle kategorií římského práva — o rodině, právní osobnosti, vlastnictví, dědictví, nájmu, rukojemství, smlouvách, právní ochraně, trestech a j. Římské starožitnosti vykládal W. A. Becker s J. Marquardem (*Handbuch der römischen Altertümer* 1844 n.) a L. Lange (*Römische Altertümer* 1856 n.). Ústavu probírají postupem historickým a do každého období vkládají výklady systematické. Bekker jedná o počátcích státu, obyvatelstvu, ústavě královské, republikánské a císařské v prvních třech stolecích; státní správu probírá Marquard podle zemí (provincií). — Lange rozeznává — podle Rubina — stát patricijský, patricijskoplebejský, vládu nobility, rozklad státní formy a monarchii do Konstantina. O trestním právu římském za republiky jednal filolog A. W. Zumpt (*Das Criminalrecht der römischen Republik* 1865, *Der Criminalprocess der römischen Republik* 1871). Probíral soudní orgány od dob nejstarších až do porotních soudů a líčil, hlavně podle řečí Ciceronových, trestní řízení na konci republiky; jako při procesu civilním, rozlišoval tu jednání *in iure* a *in iudicio*.

Od poloviny 19. století se vyvíjí německé badání o římském právu několikerým směrem. Jedni badatelé se snaží pomocí starého práva vybudovati »dnešní« právo soukromé, jak o to usiloval sám Savigny. Staré právo jest jim pouze prostředkem, ne cílem. Probírají jednotlivé obory soukromého práva nebo skládají celé jeho soustavy, »pandekty«. Tento dogmatický směr (A.

Brinz, B. Windscheid, H. Dernburg, K. Czyhlarz, F. Regelsberger, A. Bechmann, R. Sohm a j.) vykonal pro vyzkoumání starého práva málo.

Od Savignyho a Puchty vyšli, ale daleko nad ně pokročili R. Ihering a B. W. Leist. Ihering byl filosofem, sociologem starořímského práva (*Geist des römischen Rechts* 1852 n.). Jistě čerpal podněty z Hegelovy filosofie dějin, ale byl střízlivější, konkrétnější Hegela. Chtěl poznati ducha, smysl římského práva, ne podati soubor jeho zřízení. Dosavadnímu badání vytýkal, že podává jen soustavu dogmat nebo se ztrácí v historických podrobnostech. Místo toho chtěl zkoumati funkce (užití) práva, rozbor anatomický doplniti fyziologickým. Ihering užíval rád a šťastně analogií z věd přírodních, jež v jeho době vykonaly veliký pokrok. Ve vývoji řím. práva rozeznával tři soustavy: 1. nejstarší, trvající asi doprostřed doby královské, dědictví indoevropské, 2. národní římské právo do 2. stol. př. Kristem a 3. universální právo. V něm viděl Ihering vrchol. Odmítal Savignyovo zdůrazňování národního rázu římského práva; národní právo by nemělo pro jiné národy ceny. Základ římského práva soukromého spatřoval v osobní činorodé vůli. Snad naň působila filosofie Schopenhauerova. Projevem této vůle, nelekající se ani násilí, je svépomoc v nejstarším právu. Základ římského státu viděl ve vojenské organizaci, základ trestního práva v náboženství. Za hlavní znaky národního práva prohlašoval snahu po osamostatnění — soud se osamostatňuje od ostatní správy, právo od morálky —, snahu po rovnosti a snahu po svobodě a moci. V tomto období se vyvinula právnícká technika posud platná. Její hlavní složky, jež se projevují v procesu, jsou analyza, koncentrace a logická ekonomie. K vyličení třetí soustavy Ihering nedospěl. Jeho dílo, ač neúplné, je dosud nehlubší syntesou římského práva a zároveň poučným dokladem německého myšlení v druhé polovině 19. stol. Myšlenky Iheringovy upomínají nejednou na zásady Bismarckovy.

Leista podnítily úspěchy srovnávacího jazykozpytu, jež dokázal příbuznost národů indoevropských, aby hledal staré právo, společné Římanům, Řekům a Indům. K jiným národům indoevropským a neindoevropským přihlížel jen příležitostně. Výtěžky této srovnávací (indoevropské) vědy právní tak jako obdobné srovnávací mythologie nebyly tak bohaté, jako v jazykozpytu, ale některé shody se podařilo dokázati. Leist zkoumal především rodovou organizaci starých národů a vysvětloval z ní otcovskou moc, dědické právo, krevní mstu a j. Ukázal přechod od práva náboženského k občanskému (*Graecoitalische Rechtsgeschichte* 1884). Jednal o vesnickém způsobu života, původním zřízení obcí, o manželství jako základu právního řádu, o právech pána domu a o povinnostech všech členů rodu. Povinnosti byly ctění bohů, předků, vlasti a hostů, či-

stota; zakázáno zprznění, ublížení na těle, krádež a lhaní (Altarisches ius gentium 1889, Altarisches ius civile 1892).

Ihering a Leist neměli následovníků. Analýsa zvítězila nad syntésou; německá věda v 19. stol. měla vůbec ráz převážně analytický. Badání o římském právu se vyvíjelo směrem dogmatickým, o němž jsme již mluvili, nebo filologickohistorickým. Cílem tohoto směru, na nějž působil rozkvět filologických a historických studií v Německu, bylo poznati původní římské právo beze zřetí k jeho novověkému užití. Jestliže dogmatikové vycházeli především od svodu Justinianova, snaží se filologickohistorický směr poznati starší stupně vývoje římského práva, zajímá se více o prameny než o soustavu a hledí též k právu veřejnému, o něž se dogmatikové vůbec nestarali. Vůdcem tohoto směru byl Th. Mommsen. Byl stejně veliký jako právník, historik a filolog. Podle příkladu žáků Savignyových vydával prameny římského práva, především Digesta (1868) a Theodosia (dokončil P. M. Meyer 1905). Jeho vydání se opírala o pečlivé ocenění rukopisů. Podle literárních zpráv i latinských nápisů, jež počal sám soustavně vydávat, vylíčil podrobně římské státní právo (Römisches Staatsrecht 1871 n.). Provedl to, oč se pokusil Rubino: státní zřízení pochopiti právnícky. Vyšel od moci (imperium) úředníkovy. Odvozoval ji především z jeho vojenského velení. Základ římského státního práva viděl v jednotě imperia. Za hlavní znak úředníků pokládal volbu lidem. Tu se lišil od Rubina; byl přesvědčeným demokratem. Kolegialitu úředníků odvozoval ze sloučení latinských obcí. Mezi úředníky počítal též krále v staré době a principa v době císařské. Principát vykládal jako dyarchii, t. j. vládu senátu a principa, vyzbrojeného moci prokonsulskou a tribunskou. Princeps byl důvěrníkem obce, úředníkem národa. O lidu (plebs) se Mommsen domníval, že vznikl z polosvobodných klientů, kteří neměli občanského práva jako patriciové, ale náleželi k římské obci. Mimo státní právo zpracoval Mommsen ještě právo trestní (Römisches Strafrecht 1899). I tu usiloval o právnícké vysvětlení jevů. Proto vedle soudního zřízení a procesu vykládal podrobně základní pojmy trestního práva (zločin, přestupek atd.) a hlavní váhu položil na rozlišení trestných činů. Rozeznával státní zločiny, haeresii, usmrcení, násilí, lest, přečiny pohlavní, vydírání, krádež, urážku, poškození cizí věci a zneužití práva.

Vedle Mommsena se zasloužil o vydávání pramenů zejména P. Krüger (Institute Justinianovy 1867, Gaiovy 1868, Codex 1873 n. a j.) a R. Schöll (Novelly 1894). Krüger pojednal také souborně o pramenech (Geschichte der Quellen und Literatur des römischen Rechts 1888). O právnících doby republikánské — nejstarší jsou pontifikové — jednal P. Jörs (Römische Rechtswissenschaft zur Zeit der Republik 1888), M. Wlassak vytýkal rozdíly mezi ius civile, honorarium a naturale v době císařské a mezi zákonodárstvím senátu a nařízením císařů (Kritische Studien zur Theorie der Rechts-

quellen 1884). O. Gradenwitz (Interpolationen in den Pandekten 1887) a Fr. Eisele (Ztschr. Sav. Stift. rom. 1886, 1889 n.) se pokoušeli stanovití znaky, podle nichž by se poznaly interpolace v textu Digest. Některé interpolace právníků Justinianových zjistili již francouzští právníci doby humanistické. Koncem 19. stol. bylo uznáváno velmi mnoho interpolací; také ve filologii vládla tehdy radikální tekstová kritika. Gradenwitz počal vydávati s jinými badateli rozsáhlý slovník k pramenům římského práva (Vocabularium iuris prudentia Romanae 1913 n.). Podnět vyšel od Mommsena; vzorem byl monumentální Thesaurus linguae latinae (1900 n.).

Mommsen nezpracoval soustavně soukromého práva římského. Tento úkol čekal na jeho následovníky. M. Voigt jednal podrobně o základních pojmech římského práva, maje zřetí k řecké filosofii (Das ius naturale, aequum et bonum et ius gentium der Römer 1856 n.). Snažil se rekonstruovati zákony XII desk; vycházel od poměrů hospodářských. Starému právu přiřkl více, než vyplývá z pramenů (Die XII Tafeln 1883). Konečně vylíčil vývoj římského práva od zákonů XII desk do Justiniana; měl tu zřetel k poměrům sociálním. Hranicemi období učinil zákon Aebutův, bitvu u Aktia a Diokletianovo rozdělení říše (Römische Rechtsgeschichte 1892 n.). Stav soukromého práva v 1. stol. po Kr., tedy v době jeho rozkvětu líčil A. Pernice (Labeo 1873 n.). Čerpal též ze spisovatelů neprávníckých, na př. Plauta. Podrobně jednal o názvosloví. Shledal, že právníci doby klasické řešili vždy určité případy a nepodávali pojmové soustavy. O. Lenel rekonstruoval praetorský edikt podle jeho výkladů, obsažených v Pandektech. Dokazuje, že obsah ediktu byl určen náhodami, že neobsahoval celého soukromého práva a že byl rozdělen se zřetelem k procesu (Das edictum perpetuum 1883). Lenel také sestavil a kriticky vydal výňatky ze spisů starších právníků, obsažené v Pandektech. Právníky probírá v pořádku abecedním (Palingenesia iuris civilis 1889). L. Mitteis ukázal, že vedle římského práva se udrželo ve východních provinciích ještě právo lidové, neřímské, z části řecké, z části domácí (východní). Receptci římského práva na východě urychlovali městští notáři (Reichsrecht und Volksrecht 1891). Mitteis chtěl také předvésti celé soukromé právo od dob nejstarších po Diokletiana. Chtěl je zbaviti skořápky byzantské (justiniánské). Neuznával blízkého příbuzenství práva řeckého a italského, jako činil Leist, zato soudil, že řecké právo a filosofie působily na právo římské (Römisches Privatrecht I, 1908). M. Wlassak zpracoval kriticky podle pramenů občanský proces. Nalézal ve všech dobách dvojitý proces: pravidelný občanský a úřednický (Römische Prozessgesetze 1888 n.).

Soukromé i veřejné právo římské předváděl O. Karlowa (Römische Rechtsgeschichte 1885 n.). Výklad o právních pramenech spojil nevhodně se státním právem. O něm jednal v pořádku časovém, takže na př. o senátu musil mluvití několikrát. Rozeznával do-

bu království a republiky, principát a monarchii Diokletianovu-Konstantinovu. V soukromém právu oddělil úplně *ius civile* a *ius honorarium*. Stručněji, ale samostatně zpracoval celé římské právo F. Schulin (*Lehrbuch der Geschichte des römischen Rechtes* 1889). Hleděl ke kulturním poměrům, srovnával římské právo s řeckým i východním a z etymologií stanovil původní význam zřízení. E. Herzog líčil odděleně vývoj a soustavu státního práva. Nad Mommsena nepokročil (*Geschichte und System der römischen Staatsverfassung* 1884 n.). O úřadech, financích a správě říše za císařství jednal podle nápisů i literatury O. Hirschfeld (*Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian* 1876). W. Liebenam jednal hlavně podle nápisů o legátech v době císařské (*Forschungen zur Verwaltungsgeschichte des römischen Kaiserreichs* 1888) a o správě měst v též době. Příčinu úpadku měst viděl v tom, že měla mnoho hospodářských břemen, ale málo politických práv (*Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche* 1900). Z hospodářských poměrů vyvozoval nejstarší ústavu K. J. Neumann (*Römische Staatsaltertümer* 1911). Patricie pokládal za pozemkovou šlechtu, klienty za nevolníky, dědičně poddané. O ústavě Serviově soudil, že byla z doby republikánské. Zřízení měst italských a jeho vliv na římskou ústavu zkoumal podle nápisů A. Rosenberg. Dokazuje mimo jiné, že *censura* je zřízení obecně italské a *imperium*, *diktator* a *liktoři* jsou původu etruského (*Der Staat der alten Italiker* 1913).

Směr filologickohistorický vládne také v badání o řeckém právu. Nad dřívější vyniká po trojí stránce. Předně je kritičtější vůči zprávám starých spisovatelů. Skeptická kritika, již zahájil Niebuhr v římském dějepise, přenáší se i do dějin řeckých. Dále užívá nové badání v nejhojnější míře nápisů. Podávají nám zprávy naprosto bezpečné, bohužel často kusé, na př. názvy úředníků s neznámými funkcemi. Konečně se snaží nové badání pochopiti jevy právnicky. Přihlíží také k soukromému právu, dříve zanedbávanému.

Pěkný příklad negativní i pozitivní kritiky podal G. Gilbert (*Studien zur altspartanischen Geschichte* 1872). Vytkl legendární prvky vyprávění o Lykurgovi; prohlásil ho za dvojníka Apollonova. Vznik spartského dvojkrálovství vysvětloval ze spojení dvou kmenů. Podle literárních zpráv a nápisů pojednal po prvé o všech řeckých ústavách mimo hellenistickou monarchii (*Handbuch der griechischen Staatsaltertümer* 1881 n.). Při lakonské a athénské ústavě odloučil zcela výklad dějepisný od soustavného (popisu). Obé zase spojil G. Busolt (*Die griechischen Staats- u. Rechtsaltertümer* 1886). Zachovával střední cestu mezi konservativní a radikální kritikou. Nápisy i literární zprávy důmyslně kombinoval A. Philippi, jednáje o občanském právu, rodinném a zřízení Kleisthenově a Solonově (*Beiträge zu einer Geschichte des attischen Bürgerrechtes* 1870). Přihlížel též k právu římskému, ne však k ostatnímu Řecku. Výhradně o nápisu se opíral W. Hartel. Z jejich formulí usuzoval o ú-

části rady a lidu při usneseních (Studien über attisches Staatsrecht und Urkundenwesen 1878). E. Szanto zkoumal občanské právo podle nápisných formulí, jimiž bylo udělováno. V sympoliteii, t. j. hromadném vzájemném udílení občanského práva, shledával základ států spolkových (Das griechische Bürgerrecht 1892). Mimo to jednal o rozdělení obyvatelstva ve fyly, fratrie a jiné skupiny. Domníval se, že fyly byly původně místní oddíly občanstva (Die griechischen Phylen 1901). H. Swoboda zkoumal usnesení ze všech krajů řeckých, zachovaná na nápisích, a ukázal, jak rostla moc úředníků vedle rady a sněmu (Die griechischen Volksbeschlüsse 1890). Přepracoval také, užívaje co nejhojněji nápisů, část starožitností Hermannových, jednajících o druzích ústav a o spolkových státech (1913). U. Wilamowitz-Möllendorff rozebral Aristotelův spis o athénské ústavě, objevený r. 1890 a obsahující hojně, ale ne zcela spolehlivé zprávy o athénských zřízeních (Aristoteles und Athen 1893). Vedle toho popsal řecké ústavy, též hellenistickou monarchii, v souvislosti s kulturním životem. Rozdíly vysvětloval různou povahou řeckých kmenů (Staat und Gesellschaft der Griechen 1910). B. Keil hledal, co bylo společné všem řeckým ústavám, a vykládal to právnícky, aby tak »státní starožitnosti« Athén, Sparty atd. byly nahrazeny soustavou řeckého státního práva. Rozeznával ústavu monarchickou, aristokratickou oligarchickou, diktaturu a demokracii. Mimo to lišil státy kmenové a městské (Griechische Staatsaltertümer 1911). J. H. Lipsius pojednal důkladně podle literatury i nápisů o athénském zřízení soudním, žalobách a procesu. Při žalobách probral též některé obory soukromého práva: zástavu, rukojemství, půjčku, kouní, dar, nájem (Das attische Recht und Rechtsverfahren 1915). H. F. Hitzig jednal hlavně podle nápisů o právu zástavním (Das griechische Pfandrecht 1895) a o mezistátních smlouvách o ochraně jednotlivcově a příslušných sporech (Altgriechische Staatsverträge über Rechtshilfe 1907). Podle literatury, počínaje již Homerem, a nápisů jednal J. Partsch o rukojemství a nalezl obdoby mezi zřízením řeckými a germánskými (Griechisches Bürgerschaftsrecht 1909). Hlavně podle nápisů vykládal F. Poland o řeckých spolcích, jejich členech, zřízeních a financích (Geschichte des griechischen Vereinswesens 1909). B. Laum jednal podle nápisů o nadacích u Řeků a Římanů, o zakladatelích nadace, účelu, zajištění, správě atd. (Stiftungen in der griechischen und römischen Antike 1914). Partsch, Poland i Laum všiml si pečlivě názvosloví, jazykové stránky památek. Důkladné vzdělání filologické je nyní nezbytnou podmínkou pro každého, kdo se obírá starým právem.

K nápisům přistoupily koncem 19. stol. p a p y r y, jež jsou nalézány na různých místech Egypta a poskytují hojného poučení o veřejném a soukromém právu v Egyptě v době ptolemaiovské, římské i byzantské. O právu papyrů byly napsány již monografie i souborná díla. L. Wenger zkoumal zastoupení v právu veřejném, sou-

kromém i procesu a shledal, že bylo všude přípustné; římské právo je odmítalo (Die Stellvertretung im Rechte der Papyri 1906). E. Rabbel jednal o omezeních v právech zástavního věřitele a nalezl shody v právu řeckých papyrů a starém německém; římské právo je vyvinutější (Die Verfügungsbeschränkungen des Verpfänders 1909). A. Berger probíral klausule, kterými se zavazoval dlužník k pokutě ve prospěch státu nebo druhé strany, nedostojí-li své povinnosti (Die Strafklauseln in den Papyrusurkunden 1911). Všichni tito badatelé jednají podrobně o názvosloví papyrů. G. Semeka probírá soudní zřízení a proces za Ptolemaiovců. Za hlavní znaky tehdejšího procesu pokládá snahu, dojíti narovnání smírnou cestou, postupování žaloby jedním úřadem druhému a soupeření soudů samosprávných a úřednických (Ptolemäisches Prozessrecht 1913). O fisku Ptolemaiovců, jeho právech a úřednicích jedná A. Steiner s hlediska ryze právníckého (Der Fiskus der Ptolemäer 1914). M. San Nicolò pojednává o spolcích. Liší spolky náboženské, lidí stejného věku, agonistické (athletů, herců) a příslušníků téhož povolání. Vedle papyrů užíval též nápisů (Ägyptisches Vereinswesen zur Zeit der Ptolemäer und Römer 1913 n.). Celé právo papyrů mastnil L. Mitteis (Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde 1912). Mluvil o procesu, listinách, pozemkových knihách, dlužních úpisech, koupi, nájmu, právu manželském, o dědictví, poručenství a j. Všude rozlišoval prvky domácí (egyptské), řecké a římské. U. Wilcken jednal (v témže spise) o ústavě, finanční správě, daních, pozemkovém majetku a j.

Badání jiných národů o antickém právu nemůže se měřiti s německým co do hojnosti, ale předčí je nejednou novostí a smělostí myšlenek. Má ráz spíše historický a sociologický než dogmatický. Příčinou toho jest jednak silný synthetický prvek v neněmecké, zejména francouzské a anglické vědě 19. stol., jednak to, že římské právo soukromé mimo Německo nebylo již právem platným.

Proti Mommsenově konstrukci státního práva římského se stavěl dánský filolog J. N. Madvig. Jeho dílo (Die Verfassung und Verwaltung des römischen Staates 1881 n.) je návratem k »starožitnostem«. Vývoj soukromého práva římského od nejstarších dob až do doby císařské vylíčil v souvislosti s poměry sociálními S. Muromcevo (Graždanskoje pravo drevnjago Rima 1883). Do historického výkladu vkládal na příslušných místech výklad o pramenech. Za hlavní znak starého práva pokládal se svým učitelem Iheringem formalismus. Podle papyrů vylíčil M. Rostovcev agrární poměry v Egyptě, na Sicilii, v Malé Asii v době hellenistické a římské. Ukázal, že v Egyptě nebylo vůbec soukromého vlastnictví; celá země náležela králi (státu) a byla jen v držení jednotlivců (Studien zur Geschichte des römischen Kolonates 1910). S. Waszyński rozebral po stránce obsahové i formální přes sto nájemných smluv egyptských z doby ptolemaiovské, římské i byzantské. Ukázal, že hellenismus učinil dvě podstatné změny v nájmu: egyptské právo znalo jen jednostran-

né smlouvy (zavazující nájemce) roční, právo hellenistické má smlouvy oboustranné a několikaletý nájem (Die Bodenpacht 1905). R. Taubenschlag zpracoval soustavně trestní právo papyrů. Vydanou pomůckou mu byly výňatky z alexandrijských zákonů a nařízení (Dikaiomata, vydaná r. 1913). Jako Mommsen usiloval především o utřídění trestných činů. Rozeznával přečiny soukromé (proti jednotlivci), daňové, proti králi nebo státu, proti náboženství a j. (Das Strafrecht im Rechte der Papyri 1916).

O římské státní půdě a agrárních zákonech jednal s hlediska historického a politického A. Macé (Les lois agraires chez les Romains 1846). Správně vytkl zaujatost římských dějepisců vůči agrárním zákonům. Zákony ty neohrožovaly soukromého vlastnictví. Byly jedinou záchranou státu. Šlechta je odmítla a tím způsobila nenapravitelné zlo. Macé píše nedlouho před rokem osmačtyřicátým! E. Egger probral mezinárodní smlouvy u Řeků a Římanů. Počal s amfiktyoniemi. Čerpal z dějepisů, básníků a nápisů (Études historiques sur les traités publics chez les Grec et chez les Romains 1866). K samým základům antického státu hleděl proniknouti srovnávací methodou (srovnáním Řeků, Italů a Indů) Fustel de Coulanges. Pokládal jej za výtvor náboženství; tím se liší od státu moderního. Rodina, fratricie (curia), fyla (tribus) i města jsou sdružení původně náboženská. Rodina a její obřady se musí udržeti; proto je zakázován caelibát a připouštěna adopce. Prvním vlastnictvím a nedělitelným dědictvím je ohraničený krb a hrob předků. Král byl původně knězem. Cizinec neměl podílu na náboženství a tudíž ani na právech. Postupnými revolucemi byl král zbaven moci politické, zavedeno dělení dědictví a tím i rodu a bezprávný lid, nemající účasti na obřadech, přijat do obce. Coulangesovo dílo (La cité antique 1864) je dosud nejlepším, byť jednostranným pokusem osvětliti základy antického státu. Řecké nápisy, obsahující zákony, nařízení, smlouvy a rozsudky, vydali s podrobným komentářem R. Dareste, B. Hausoullier a Th. Reinach (Recueil des inscriptions juridiques grecques 1895). Nejdůležitější z nápisů, objevený r. 1884, je sbírka zákonů gortynských (na Kretě). Celé soukromé právo attické vyložil podrobně L. Beauchet (Histoire du droit privé de la république athénienne 1897). Hlavním pramenem mu byli řečníci. Vychází zpravidla od zřízení římských a hledá pak obdoby u Řeků. Některé nachází též v právu indickém. na př. o dceři dědičce. Římské právo soukromé vylíčil P. F. Girard (Manuel élémentaire de droit romain 1896). Je stejně dobrý právník jako historik. Užívá soustavy Institucí — osoby, majetek, právní ochrana —, ale podává historický vývoj každého zřízení. Jasným výkladem, soustavným uváděním dokladů a literatury a obezřetným řešením sporných otázek předčí dílo Girardovo všechny učebnice. Girard jednal též o římském soudnictví civilním, trestním i administrativním (Historire de l'organisation judiciaire des Romains 1901 n.). E. Lambert posuzuje starověké po-

dání o nejstarších zákonech a veskrze je zamítá. Následuje radikální skepse vlášského dějepisce Paise. Zákony dvanáctideskové prohlašuje pro obsah i sloh za kompilaci z II. stol. př. Kr. a Lykurga má za osobu mytickou. Zákony antických národů srovnává se semitskými (La fonction du droit civil comparé I 1903). Řecké (byzantské) prvky ve svodu Justinianově zjišťuje P. Collinet a dává za pravdu kompilátorům, kteří staré prameny interpolovali; chtěli přizpůsobiti staré zákony nové době (Études historiques sur le droit de Justinien 1912). P. Huvelin jedná historicky o krádeži v starém římském právu. Čerpá nejen z pramenů právnických, nýbrž v hojně míře též z básníků a jiných spisovatelů. V 2. svazku, theoretickém, chce užiti method srovnávacího práva a sociologie (Études sur le furtum I 1915).

Belgičtí badatelé podali cenné příspěvky historické k veřejnému právu. P. Willems jednal o senátu za republiky. Dokazoval, že do konce 5. stol. se skládal výhradně ze zástupců patricijských rodů. Pro další jeho vývoj bylo rozhodný zákon Oviniův, jímž bylo svěřeno přijímání do senátu censorům, ne jako dříve konsulům (Le sénat de la république Romaine 1878 n.). V souborném díle o římské ústavě (Le droit public romain 1888 n.) spojil Willems výklad soustavný s historickým. V základních věcech následoval Mommsena. J. P. Waltzing jednal podle nápisů o římských odborových sdruženích. Rozeznával spolky řemeslníků a obchodníků, podřízených úředníků a vojnů. Spolky původně soukromé se změnily časem ve veřejné. Stát se bez nich neobešel a zacházel s jejich členy jako s otroky (Étude historique sur les corporations professionnelles chez les Romains 1895 n.). Vznik řeckého státu městského, státu spolkového a obranných spolků líčil H. Francotte. Organizaci rodovou měl za starší než místní (La polis grecque 1907).

Angličtí badatelé mají vesměs sklon k synthesi. Spencerův vrstevník H. J. S. Maine srovnával staré římské právo s řeckým, indickým, anglickým i mohamedánským. Ve vývoji práva lišil dvě hlavní období, právo zvykové a právo kodexů. Za hlavní činitele právní pokládal »juristickou fikci«, jež se snaží vzbuditi domněnku, že se právní poměry nemění, a snahu po rovnosti. Otcovskou moc měl za přežitek ze zřízení patriarchálního (Ancient law 1861). Dějepisec E. A. Freeman přirovnával starověké státy spolkové ke spolku švýcarských kantonů, nizozemských provincií a Spojeným státům americkým. Lišil dvojí druh států spolkových: spolek států, kde ústřední vláda jedná s vládami jednotlivých států, a složený stát, kde jedná se všemi občany (History of federal government 1863). Na Freemanu působilo Tocquevillovo nadšené líčení americké demokracie. Vývoj římského práva soukromého v souvislosti s dějinami politickými a kulturními líčil J. Muirhead. Čerpal z pramenů právnických i neprávnických, hlavně dějepisců. Rozeznával patero období: 1. dobu královskou, 2. dobu občanského práva (ius civile) až do podma-

nění střední a jižní Italie, 3. dobu *ius gentium* a *ius honorarium* do konce republiky, 4. dobu *ius naturale* za císařství do Diokletiana a 5. dobu kodifikace (*Historical introduction to the private law of Rome* 1886). G. W. Botsford hleděl proniknouti srovnávací methodou — srovnáním s Indoevropany i divokými národy — k nejstarším zřízením athénským (*The developement of the athenian constitution* 1893). Jednaje o římských sněmech, navrhl rekonstrukce Niebuhrvy a j. a prohlásil výklady starých spisovatelů za možné s hlediska sociologického (*The roman assemblies* 1909). Vznik a zřízení měst v říši římské popisoval J. S. Reid. Ukazoval, že města byla základem stavby říše (*The municipality of the Roman empire* 1913).

Italští badatelé zpracovávají po vzoru německých dogmatiků velmi podrobně jednotlivé obory soukromého práva. Přihlížejí vždy k nynějšímu právu. C. Fadda zpracoval právo dědické (*Concetti fondamentali del diritto ereditario romano* 1900 n.), V. Scialoja občanský proces (*Procedura civile romana* 1894) a dědické právo (*Diritto ereditario romano* 1915 n.), C. Bertolini proces (*Processo civile* 1913 n.), C. Ferrini jednai o odkazech (*Teoria generale dei legati e dei fideicommissi* 1889), G. Baviera o právu dědickém (*Commodum separationis* 1901). S. Solazzi o poručenství (*La minore età* 1913, *Tutele e curatele* 1914) a věnu (*La restituzione della dote* 1899) a j. —

Sociologické methody — sám ji nazývá naturalistickou — užívá P. Bonfante. V právních zřízeních rozlišuje stavbu a úkony (funkce). Stavba se přizpůsobuje úkonům, jak ukázal Lamarck a Spencer. Ze zřízení pozdějších chce poznati Bonfante zřízení starší, méně vyvinutá. Užívá hojně srovnání. Římské poměry srovnává s germánskými, slovanskými, ba i s poměry na Madagaskaru, v Peru a j. V příbuzenství řeckého a římského práva nevěří. Ve vývoji římského práva rozeznává — částečně podle Iheringa — tři stupně: 1. právo ryze římské do války s Hannibalem, 2. právo universálně římské do smrti Alexandra Severa a 3. právo řeckořímské (byzantské). Za nejstarší pokládá organizaci státní (město), ne rodovou. O původním králi soudí, že nebyl ani absolutní, ani dědičný, ani jediný. Zákony XII desk má za primitivní pokus o reformu práva (*Diritto romano* 1900, *Scritti giuridici varii* 1916 n.).

Methody filologickohistorické se přidržuje E. Costa. Čerpá z celé starověké literatury, právnické i neprávnické. Rekonstruoval učení Papinianovo; všímal si též jeho řeči (Papiniano 1894). Rozbíral římské komedie po stránce právnické a ukázal, že u Plauta se užívá práva římského, u Terentia řeckého (*Il diritto privato romano nelle comedie di Plauto* 1890, *Il diritto privato nelle comedie di Terenzio* 1890). Vydutně užil nápisů pro soukromé právo; činí z nich zajímavé závěry o manželství vojinů a otroků a o konkubinátu a j. (*Storia del diritto romano privato* 1911). Italští badatelé věnují též pozornost státnímu právu doby hellenistické, jež se pouštěvalo zcela

se zřetele. E. Breccio jednal o nástupnictví, odznameních a názvech hellenistických panovníků (*Il diritto dinastico nelle monarchie dei successori d'Alessandro Magno* 1903) a G. Cardinali vyličil ústavu pergamskou (*Il regno di Pergamo* 1906).

Nežli skončíme, zmíníme se ještě souhrmně o methodách badání o antickém právu. Jsou vlastně jen tři: dogmatická, historická (filologickohistorická) a sociologická. Dogmatická metoda, vládoucí v středním věku a v 19. stol. zvláště u Němců, přispěla k objasnění pojmů a soustavy římského práva soukromého, ale stotožňujíc je s právem nynějším, vnesla do něho prvky cizí. Historická metoda, již počali užívatí humanisté, snaží se předvésti staré, původní právo v souvislosti s ostatní antickou kulturou. K ní musí přihlížeti, chce-li vysvětliti příčinně právní zřízení. Metoda ta je zároveň filologická, neboť hlavním pramenem pro poznání právních i jiných zřízení jsou starověké texty. Konečné příčinné vysvětlení právních zřízení není možné, nehledí-li se k obecným zákonům (pravidelnostem) společenského života. Metoda sociologická, které počali užívatí v 19. stol. hlavně francouzští a angličtí badatelé, vysvětluje právní zřízení těmito obecnými zákony a doplňuje mezery v starověkém podání srovnáním se zřízením jiných národů. Metoda historická, převážně analytická, a metoda sociologická, převážně synthetická, se vzájemně doplňují: historické badání poskytuje látku sociologické synthesi a naopak sociologie vysvětluje jevy, zjištěné dějepiscem.
